

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті на основі аналізу наукових джерел розкрито сутність поняття “громадянська позиція”. На підставі аналізу різних поглядів науковців стосовно структури громадянської позиції майбутнього вчителя визначено авторську позицію із цього питання. Схарактеризовано зміст структурних компонентів.

Ключові слова: громадянська позиція, структура, зміст, майбутній учитель.

У зв'язку зі складною соціально-політичною та економічною ситуацією в Україні значно загострюється проблема формування молоді як гідних громадян, які мають виявляти істинний патріотизм і готовність брати на себе відповідальність за подальшу долю нашої держави. Як відомо, становлення людини як особистості починається ще в дитинстві. А тому на вчителів школи покладається важлива місія щодо здійснення громадянського виховання школярів на гідному рівні.

У свою чергу, виховний процес може відбуватись успішно тільки в тому разі, коли шкільні педагоги стануть для своїх вихованців взірцями активної громадянської позиції. Це зумовлює необхідність приділення викладачами педагогічних вишів значної уваги проблемі формування громадянської позиції майбутніх учителів.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, у дослідженнях провідних науковців висвітленню окремих аспектів цієї проблеми відведено гідне місце. Так, сутність поняття “позиція” розкрито в наукових доробках таких учених, як Ф. Горелик, К. Столипіна, Є. Прохоров, М. Боритко, І. Кон та ін. Громадянськість як важливу рису становлення особистості схарактеризовано в публікаціях С. Зябревої, Ю. Завалевського, О. Сухомлинської, Г. Філонова та ін. Аналіз шляхів формування в особистості громадянської позиції в системі громадянського виховання виявлено в наукових працях П. Вербицької, І. Тараненко, І. Молодцової, О. Сухомлинської, М. Чельцова та деяких інших учених. Зміст громадянської позиції як важливого складника професійної готовності майбутніх учителів проаналізовано в дослідженнях С. Ткачова, О. Гомонюк, В. Плахтеєвої, А. Сігової та ін. Визначенню змісту, виявленню умов організації й механізмів формування громадянської позиції молоді присвячено наукові пошуки К. Чорної, Н. Косаревої, П. Ігнатенко, О. Мартинюк та ін.

Проте, у сучасній науковій літературі недостатньо висвітлено змістове наповнення громадянської позиції майбутніх учителів, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити структуру та зміст громадянської позиції майбутніх учителів.

Як свідчить аналіз наукової літератури, сьогодні не існує єдиного визначення поняття “громадянська позиція”, проте ця категорія є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, у широкому розумінні вчені розглядають громадянську позицію як категорію, що формується завдяки всій сукупності суспільних відносин і характеризується певною системою громадянських цінностей, мотивів громадянської діяльності, громадянських знань і громадянських якостей [1; 5; 10].

Серед основних визначень вищевказаного поняття можна виділити такі:

– громадянська позиція – сфера особистісної характеристики, що домінує, визначає сенс і спрямованість дій, причетність людини до долі Батьківщини, до процесу становлення громадянського суспільства в цілому [3];

– громадянська позиція – прийняття загальнолюдських моральних цінностей, гуманізм відносин людей, прояв гідності, яка утверджується особистістю в спілкуванні з іншими людьми, на основі взаємоповаги й визнання самотності кожного [11];

– громадянська позиція – інтегративна система ставлення особистості до держави, права, громадянського суспільства, до самого себе як до громадянина, що визначає орієнтацію на суспільне благо та реалізується в діяльності [2, с. 84];

– громадянська позиція – свідомою участю людини в житті суспільства, що відображає її свідомі реальні дії щодо до того, що її оточує, в особистісному й суспільному плані, спрямовані на реалізацію громадянських цінностей при розумному співвідношенні особистих та суспільних інтересів (І. Лабушкіна) [8, с. 21];

– громадянська позиція – одна з провідних моральних якостей особистості, інтегративний результативний показник громадянського виховання [4];

– система ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень, які характеризують людину як громадянина країни й суспільства [6].

На підставі вищевикладеного визначено, що в контексті дослідження поняття “громадянська позиція” розуміють як складну інтегративну категорію, що відображає особливий характер сприйняття особистістю навколишнього світу, її ставлення до держави й суспільства, позиціонування себе в ньому та внутрішнє бажання, готовність і здатність діяти на благо своєї Батьківщини на основі сформованої системи громадянських знань, умінь, навичок і громадянського світогляду. Тому можна сказати, що сформованість в особистості громадянської позиції дає змогу виявити рівень успішності всього процесу громадянського виховання й сприймати цю людину як громадянина та патріота своєї держави.

Проблему формування громадянської позиції майбутнього викладача неможливо вирішити без чіткого уявлення її структури. Однак у процесі дослідження з’ясовано, що погляди науковців щодо структурних компонентів громадянської позиції дещо різняться. Так, на думку Д. Кирилова, до

структури громадянської позиції входять когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний компоненти.

У працях О. Корнієнко висвітлено такі компоненти громадянської позиції:

1. Когнітивний компонент (засвоєння системи громадянських знань та понять, уміння користуватись ними на практиці).

2. Мотиваційний (внутрішнє відчуття та прояв зацікавленості в історії нашої держави, у її національних символах і святинях, культурних особливостях, національних традиціях, а також у сучасних тенденціях її розвитку).

3. Емоційно-ціннісний (уміння систематизувати й аналізувати факти, явища та процеси, що відбуваються в державі, критично підходити до їх оцінки, формулювати свою думку щодо них і вміти її висловлювати, а отже, виявляти громадянську позицію).

4. Діяльнісно-вольовий (реалізація потреби в громадянському самовиявленні, у прояві громадянських почуттів, прагнень, знань і навичок, у формуванні власної позиції щодо навколишньої дійсності, що збігаються з ідеями держави та суспільства).

За іншою підставою О. Корнієнко серед складових громадянської позиції людини виділяє такі: якості (честь і гідність, патріотизм, громадянськість, відповідальність тощо); спрямованість (інтереси, потреби, прагнення, культурні та соціальні ідеали тощо); знання (законів, історії, культурних норм, тенденцій розвитку держави тощо); соціально-громадянська активність; система відносин [7, с. 410].

І. Молодцова й Г. Саволайнен у зазначеному феномені виділяють такі компоненти:

1. Соціальна активність як свідоме, творче ставлення до трудової, суспільно-політичної діяльності, в результаті якої забезпечується глибока та повна самореалізація особистості.

2. Громадянська самосвідомість, що виявляється в оцінці людиною своїх знань, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, цілісній оцінці себе як діяча, як істоти, котра відчуває та мислить у міру усвідомлення себе членом суспільства, носія суспільно значущої позиції, у розумінні свого внутрішнього світу, що залежить від сформованості соціальних переконань про себе.

3. Громадянські якості, які формуються під впливом соціального оточення, власних зусиль та спеціально створених умов [9, с. 26–31].

На основі аналізу різних поглядів науковців стосовно визначення структури громадянської позиції особистості та специфіки професійної діяльності майбутнього вчителя зроблено висновок, що структура його громадянської позиції включає такі блоки:

1. Аксіологічний, до якого ми зараховуємо ціннісний та мотиваційний компоненти вищевказаної позиції. Необхідність включення ціннісного й мотиваційного компонентів зумовлена тим, що успішність формування громадянської позиції майбутнього вчителя залежить від трансформації суспільно значущих цінностей в особистісно значущі та в активній реалі-

зації під час навчання в педагогічному виші. При цьому лише за умови переходу суспільно значущих цінностей у систему особистісно значущих, коли вони починають мати характер мотиву, вони стають орієнтиром у суспільній і професійній діяльності педагога, визначають спрямованість його професійної діяльності та власне ставлення до неї, стають умовою та стимулом постійного вдосконалення особистості студента, характеру його діяльності й результатів цієї діяльності, забезпечують сталість професійних поглядів та громадянської позиції. У змісті й характері мотивів розкривається життєва значущість для особистості тієї діяльності, яку вона виконує.

2. Гносеологічний, до якого ми зарахували когнітивний (систему громадянських знань) та переконувачий (громадянський світогляд, ідеали, переконання, установки) компоненти.

У дослідженні було конкретизовано основні громадянські знання, якими повинен оволодіти майбутній учитель. До них ми зарахували такі: знання громадянської термінології, знання суспільних норм і принципів, загальні знання про суспільство, природу й структуру політичної влади, знання устрою держави, форм і способів участі громадян у суспільних процесах та вирішенні питань громадянського характеру, знання конституційних прав і обов'язків громадян, знання методики та сучасних інноваційних технологій громадянського виховання школярів. Саме на основі цих знань відбувається формування громадянських переконань, установок, і, як результат цього процесу, формується громадянський світогляд особистості майбутнього вчителя.

3. Операційний блок, до якого ми зарахували навички й уміння громадянської діяльності.

Як відомо, уміння мають тісний зв'язок із навичками як засобами виконання діяльності. Уміння перетворюються на навички в результаті багаторазового виконання індивідом певних вправ, у результаті чого контроль із боку свідомості послаблюється та вправи виконуються індивідом на автоматичному рівні. Уточнимо, що до спеціальних громадянських умінь майбутніх учителів було зараховано: вміння виявляти громадянську позицію, вміння пов'язувати набуті громадянські знання із системою знань суспільно-політичних і психолого-педагогічних дисциплін для вироблення власної громадянської позиції, застосування набутих знань при аналізі актуальних проблем сучасності, активно впливати на суспільні процеси, здійснювати громадянське виховання школярів, доносити до учнів набуті знання та сприяти формуванню їх громадянської свідомості, аргументовано доводити правильність чи помилковість громадянських вчинків школярів.

Виділення в структурі громадянської позиції майбутнього вчителя аксіологічного, гносеологічного та операційного блоків дає змогу сприймати цей феномен як цілісну систему, яка відіграє в його професійній діяльності важливу світоглядну роль. У майбутньому дослідженні планується теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування цієї позиції в студентів педагогічних вишів.

Список використаної літератури

1. Алексеева О. В. Формування громадянської позиції сучасної молоді / О. В. Алексеева // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 31–35.
2. Андресюк А. М. Результаты теоретического осмысления понятия “гражданская позиция” школьников [Электронный ресурс] / А. М. Андресюк. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/rezultaty-teoreticheskogo-osmysleniya-ponyatiya-grazhdanskaya-pozitsiya-shkolnikov>.
3. Баранов П. А. Современный гуманизм и гражданская позиция личности / П. А. Баранов // Гражданское образование : матер. междунар. семинара. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 10–20.
4. Гревцева Г. Я. Гражданское воспитание как фактор социализации школьников : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Г. Я. Гревцева. – Челябинск, 2006. – 46 с.
5. Івашковський В. Створення належних педагогічних умов – визначна складова процесу виховання громадянина / В. Івашковський // Рідна школа. – 2008. – № 9. – С. 36–39.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
7. Корниенко Е. Р. Н. И. Новиков и формирование гражданской позиции школьников средствами гуманитарного образования / Е. Р. Корниенко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – Вып. 65. – С. 2–5.
8. Лабушкина И. Е. Роль воспитательного пространства вуза в формировании гражданской позиции и политической культуры первокурсников в поликультурной среде: дис. ... канд. пед. наук / И. Е. Лабушкина. – Владикавказ, 2010. – 205 с.
9. Молодцова И. В. Педагогические условия становления гражданской позиции старшего подростка / И. В. Молодцова, Г. С. Саволайнен // Преподавание истории в школе. – 2007. – № 1. – С. 26–31.
10. Овсієнко С. Формування активної громадянської позиції особистості учня / С. Овсієнко // Виховна робота в школі. – 2012. – № 2. – С. 28–36.
11. Филонов Г. Н. Гражданское воспитание: реальность и тенденции развития / Г. Н. Филонов // Педагогика. – 1999. – № 8. – С. 45–51.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2015.

Павленко М. А. Структура и содержание гражданской позиции будущих учителей

В статье на основе анализа научных источников раскрыта сущность понятия “гражданская позиция”. На основании анализа различных точек зрения ученых относительно структуры гражданской позиции будущего учителя определена авторская позиция по этому вопросу. Охарактеризовано содержание структурных компонентов.

Ключевые слова: *гражданская позиция, содержание, будущий учитель.*

Pavlenko M. Structure and Content of Formation the Civil Position of Future Teachers

According to the analysis of scientific literature, today there is no single definition of “citizenship”, but this category is the subject of many research scientists. In particular, in the broadest sense of citizenship is considered by scientists as a category formed through the totality of social relations characterized by a certain system of civic values, motives civic engagement, civic knowledge and civic qualities.

Based on the above determined that in the context of the study of the concept of “citizenship” is understood as a complex integrative category, reflecting the special character of the individual perception of the world and its relationship to the state and society, posi-

tioning themselves in it and inner desire, willingness and ability to act for the benefit of their homeland on the basis of the existing system of civic knowledge, skills and civic ideology. Therefore, we can say that the formation of the personality citizenship enables you to identify the level of success of the whole process of civic education and perceive this person as a citizen and patriot of his country.

Based on the analysis of different scientists' points of view which are determining the structure of citizenship of the individual and the specific professional activity of the future teacher we have concluded that the structure of his citizenship includes the following components:

1. Axiological (to which we attribute value and motivational components of the above positions).

2. Epistemological (to which we carried cognitive component and conviction component).

3. Operating (to the block we took the skills and abilities of civic activities).

Bold in the structure of citizenship axiological, epistemological and operational units allows, in our opinion, can get a complete picture of all the elements of this category, which would increase the efficiency of citizenship formation of future teachers in high school.

Key words: *civil position, structure, content, future teacher.*